

WITOLD P. GLINKOWSKI
Uniwersytet Łódzki

RYSZARD PANASIUK

I. DZIEŁA. Publikacje księkowe: *Filozofia i państwo. Studium myśli polityczno-społecznej lewicy heglowskiej i młodego Marksa - 1838-1843.* Warszawa 1967; *Lewica heglowska.* Warszawa 1969; *Feuerbach.* Warszawa 1972 (II wyd.: Warszawa 1981); *Dziedzictwo heglowskie i marksizm.* Warszawa 1979; *Hegel i Marks. Studia i szkice.* Warszawa 1986; *Schelling.* Warszawa 1987; *Filozofia, historia i współczesność. Studia, odczyty, eseje.* Łódź 2001; *Przyroda- człowiek-polityka. Studia z dziejów filozofii niemieckiej XVIII-XIX w.* Warszawa 2001.

Artykuły [wybór]: *Spór między dwiema koncepcjami człowieka.* „Argumenty” (1959), nr 19; *Engelsa droga do ateizmu.* „Euhemer” (1960), nr 1; *Dyskusja o istocie biurokratyzmu.* „Studia Filozoficzne” (1960), nr 6; *Franciszek Bacon - twórca metody eksperymentalnej.* „Problemy” (1961), nr 6; *Urodził się rewolucyjny humanizm.* „Wychowanie” (1962), nr 3; *Filozofia, państwo i polityka w twórczości młodoheglistów.* „Studia Filozoficzne” (1966), nr 1 [tłum.] *Philosophie, Staat und Politik bei den Junghegelianern.* „Studia Filozoficzne” (1970), nr 4; *Der junge Marx und das Problem der Bürokratie.* „Studia Filozoficzne” (1966), nr 3; *Początki aktywności politycznej młodoheglistów.* „Zeszyty Naukowe UŁ” (1967), ser. I, z. 49; *Hegliizm i socjalizm w twórczości E. Dembowskiego.* W: *Polskie spory wokół Hegla 1830-1860.* Warszawa 1966 [tłum.] *Hegelianismus und Sozialismus in den Schriften von E. Dembowski.* W: *Der Streit um Hegel bei den Slawen.* Prag 1967; *Historia i współczesność. Próba rekonstrukcji historiozofii młodego Marksa zawartej w jego pismach powstałych przed rokiem 1844.* „Studia Filozoficzne” (1968), nr 1; *Lewis H. Morgan i marksizm.* „Studia Filozoficzne” (1969), nr 3; *Od wspólnoty pierwotnej do społeczeństwa przyszłości.* [Wstęp do:] F. Engels: *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa.* Warszawa 1969;

[Przedmowa do:] F. Engels: *Ludwik Feuerbach i zmierzch klasycznej filozofii niemieckiej.* Warszawa 1969; [Przedmowa do:] K. Marks, F. Engels: *Dzieła t. XXI,* Warszawa 1969; *wiadek swojego i naszego czasu. W 200 rocznicę urodzin Hegla.* „Współczesność” (1970), nr 17; *Powstanie i rozwój filozofii marksistowskiej.* W: *Filozofia marksistowska.* Warszawa 1970; *Hegel i Marks: dwie filozofie polityki.* „Studia Filozoficzne” (1971), nr 1; *Próba rekonstrukcji filozofii religii i antropologii L. Feuerbacha.* „Osnowa” (1971), nr 1; *G. Lukács: wiadek i droga.* „Człowiek i światopogląd” (1971), nr 9; *Od fascynacji do krytyki. Ewolucja stosunku Feuerbacha do Hegla.* „Człowiek i światopogląd” (1972), nr 1; *Dialektyka miłości i miernoty w ant-*

ropologii Feuerbacha. „Człowiek i wiatopogl d” (1972), nr 10; *Paul Lafargue: proces historyczny i realizacja ideału*. „Człowiek i wiatopogl d” (1973), nr 5; *Problematyka antropologiczna w doktrynie Marksa*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1973), t. 19; *Kontekst historyczny i sens Feuerbachowskiego humanizmu*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1974), t. 20; *Concillation and Negation in the Dialectics of Hegel and the Young Hegelians*. „Dialectics and Humanism” (1974), nr 4 ; *Pogodzenie i negacja: dialektyka Hegla a dialektyka młodoheglistów*. „Studia Filozoficzne” (1975), nr 1 [tłum.] *Versöhnung und Negation: Dialektik bei Hegel und Junghegelianern*. W: *Hegel a współczesno* . Wrocław 1975; *Marks a młodohegli ci*. „Człowiek i wiatopogl d” (1976), nr 10; *Problem człowieka w filozofii marksistowskiej*. „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska” (1976), sec. I, vol. I; *Hegel i rewolucja go dzików*. „Człowiek i wiatopogl d” (1976), nr 12; *Koncepcja podmiotu poznania w „Fenomenologii ducha” Hegla*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1976), t. 22; *Marks - antropologia i praxis*. „Studia Filozoficzne” (1977), nr 6 [tłum.] *Marx: Anthropology and Praxis*. „Dialectics and Humanism” (1983), nr 3; *Marks odczytany w strukturalistycznej perspektywie*. „Człowiek i wiatopogl d” (1977), nr 2;

L'idée de l'alliance franco-germano-slave dans la philosophie polonaise de la première moitié du XIXe siècle. "Annales de l'Université Jean Moulin", Philosophie (1977), t. 1 [tłum.] *Die Idee der französisch-germanisch-slawischen Allianz in der polnischen Philosophie der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts*. "Hegel-Jahrbuch" (1992); *Człowiek i kosmos w uj ciu marksizmu*. „Studia Filozoficzne” (1977), nr 8-9; *Der Zusammenhang von geistigen und materiellen Elementen in Hegels Anthropologie*. "Hegel-Jahrbuch", Köln 1979; *Drogi samopoznania*. „Osnowa” (1978), nr 1; *Hegel a Marks: człowiek, historia, wszech wiat*. „Człowiek i wiatopogl d” (1979), nr 4; *Historia prze ywana i poznawana*. „Człowiek i wiatopogl d” (1979), nr 2-3; *Marksizm a współczesna myl bur uazyjna. Problemy badawcze i dydaktyczne*. „Studia Filozoficzne” (1979), nr 5; *My l polityczna Hegla wobec Rewolucji Francuskiej*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1979), t. 25; *wiatopogl d naukowy — problem do ponownego przemy lenia*. W: *Nauka i wiatopogl d*. Kraków 1979; *Poj cie „ideologii” w my li Marksa i Engelsa*. „Studia Socjologiczne” (1980), nr 1; *Wolno i determinizm w antropologii marksistowskiej*. „Studia Filozoficzne” (1980), nr 11; *Człowiek i system. Miejsce antropologii w filozofii Hegla*. „Studia Filozoficzne” (1981), nr 12 [tłum.] *The Man and the System. The Place of Anthropology in Hegel's Philosophy*. „Dialectics and Humanism” (1983), nr 4 [tłum.] *Der Mensch und das System. Die Stelle der Anthropologie in der Philosophie Hegels*. „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Philosophica (1987), nr 4;

Marks czytany przez freudowskie okulary. „Człowiek i wiatopogł d” (1981), nr 3; Hegel w Polsce. „Człowiek i wiatopogł d” (1982), nr 1-2 [tłum.] *Hegel in Poland*. "The Bulletin of the Hegel Society of Great Britain" (1982, nr 5; Człowiek, czas, historia. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1983), t. 29; György Lukács - filozofia człowieka i kultury. W: *Filozofia współczesna*. Warszawa 1983; *L'homme, l'histoire et l'Univers chez Hegel et Marx*. „Acta Universitatis Lodziensis”, *Folia Philosophica* (1983), nr 2;

Marksowska koncepcja człowieka i problem interpretacji danych archeologicznych. „*Studia Filozoficzne*” (1983), nr 3; *Od rozumu absolutnego do rozumu skozonego*. „*Studia Filozoficzne*” (1983), nr 5-6 [tłum.] *From Absolute Reason to Finite Reason*. „*Dialectics and Humanism*” (1984), nr 2; *Das Hegelsche Erbe bei E. Dembowski*. „*Reports on Philosophy*”, Jagiellonian University (1985), nr 9; *Jednostka i pa stwo w filozofii politycznej Hegla*. „*Colloquia Communia*” (1986), nr 1; *Some Remarks Concerning Reason and Values Against the Historical Background*. „*Dialectics and Humanism*” (1986), nr 2-3; *O cielesnej podstawie ludzkiego istnienia w uj ciu Hegla*. „*Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej*” (1987), t. 32; *Feuerbach: filozofia Boga i człowieka*. [Wst p do:] L. Feuerbach: *Wybór pism*. Warszawa 1988, t. 1; *Przyroda i sztuka w filozofii transcendentalnej Schellinga*. „*Ruch Filozoficzny*” (1988), nr 2; *Naturtriebe und Sozialbedürfnisse in Hegels Anthropologie*. "Hegel-Jahrbuch", Bochum 1988; *Politische Institutionen und Ethik in Hegels Rechtsphilosophie*. "Hegel-Jahrbuch", Bochum 1988; *Die Ewigkeit des Lebens und die Sterblichkeit der Individuen in Hegels Philosophie der Natur*. "Hegel-Jahrbuch", Giessen 1989; *Jan nadecki Kritik an Kant*. W: *Aufklärung in Polen und Deutschland*. „Acta Universitas Wratislaviensis” (1989) t. 2; *Społecze stwo obywatelskie i prawa polityczne jednostki w Heglowskim modelu pa stwa*. „*Studia Filozoficzne*” (1989), nr 6; *W sprawie aktualno ci romantycznej filozofii przyrody*. „*Studia Filozoficzne*” (1989), nr 1; *Feuerbach und die Geschichte der Religionen*. W: *Ludwig Feuerbach und die Philosophie der Zukunft*. Berlin 1990; *Pytanie o racjonalno dzisiaj*. „*Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej*” (1990), t. 3 4; *Casus Heidegger czyli piekło zaangowania*. „*Odra*” (1990), nr 10; *Przyroda i sztuka jako wytwory podmiotu transcendentalnego we wczesnej filozofii Schellinga*. W: *Studia nad struktur i rozwojem poj filozoficznych*. Białystok 1991; *Über die Aktualität der romantischen Naturphilosophie*. „Acta Universitatis Lodziensis”, *Folia Philosophica* (1991), nr 8; *A Sorrowful Farewell to a Utopia*. "Studia in Soviet Thought" (1992), nr 2 [tłum.] *Smutek po egnania z utopi*. W: *Czy historia mo e si cofn ?* red. B. Łagowski, Kraków 1993;

Człowiek wobec przyrody. „Acta Universitatis Lodziensis”, *Folia Philosophica* (1993), nr 10; *Dialektyka Hegla i paradygmat witalistyczny*. „Edu-

kacja Filozoficzna” (1993), vol. 15; *Natur, Subjekt und Kunst in der transzendentalen Philosophie Schellings*. W: *Philosophie der Subjektivität? Zur Bestimmung der neuzeitlichen Philosophierens. Akten des 1. Kongresses der Internationale Schelling-Gesellschaft 1989*. Stuttgart-Bad Cannstatt 1993, t. 2; *No future?* W: *Prawda moralna. Dobro moralne. Ksi ga jubileuszowa dedykowana p. prof. I. Lazari-Pawłowskiej*. Łódź 1993; *Bürgerliche Gesellschaft und plitische Rechte des Individuums in Hegels Modell des Staates*. "Hegel-Jahrbuch", Berlin 1994; *Dialektyka Hegla i nauki o yciu w epoce romantyzmu*. W: *Filozofia transcendentalna a dialektyka*, red. M. J. Siemek. Warszawa 1994; *Mi dzy determinizmem przyrody a porz dkiem warto ci. Ingardena spojrznie na człowieka*. „Ruch Filozoficzny” (1994), nr 3-4; *O dialektyce w marksizmie, jej genezie i funkcji raz jeszcze*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1994), t. 39; *Wobec marksizmu*. W: *Honoris causa. Ksi ga pami tkowa dla uczczenia aktu nadania prof. L. Kołakowskiemu honorowego doktoratu Uniwersytetu Łódzkiego*. Łódź 1994; *Cieszkowski i lewica heglowska*. „Edukacja Filozoficzna” (1995), vol. 20; *Newton d bla trawy. Uwagi o Kantowskiej filozofii jestestw organicznych*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1995), t. 40; *Das Absolute, apriorisches Wissen und die Idee der Weltdynamik in der deutschen klassischen Philosophie*. W: *Conditio humana Dynamik des Wissens der Werte. XVII. Deutscher Kongress für Philosophie*. Leipzig 1996; *Laudatio promotora: Ksi ga pami tkowa dla uczczenia aktu nadania ks. prof. J. Tischnerowi honorowego doktoratu Uniwersytetu Łódzkiego*. Łódź 1997; „Przyj lem Spinoz za wzór”. *Schellinga próba zbudowania metafizyki absolutu*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1997), t. 42; *Rozum i czas. Idea historyzacji absolutu w klasycznej filozofii niemieckiej i jej konsekwencje*. „Edukacja Filozoficzna” (1997), vol. 24; *Introduction [razem z L. Nowakiem]*. W: *Marx's Theories Today*. „Pozna Studies in the Philosophy of Sciences and the Humanities”; Amsterdam-Atlanta 1998, t. 60;

Jak naucza filozofii? „Edukacja Filozoficzna” (1998), vol. 25; *On Dialectics in Marxism Again*. W: *Marx's Theories Today*. „Pozna Studies in the Philosophy of Sciences and the Humanities”; Amsterdam-Atlanta 1998, t. 60; *Podzwonne dla marksistowskiego komunizmu*. „Przeł d Filozoficzny” (1998), nr 1; *Ruges und Feuerbachs Stellung zum Katholizismus und Protestantismus im Kontext des Streites um die Mischehen*. W: *Ludwig Feuerbach und die Geschichte der Philosophie*, wyd. W. Jaeschke, F. Tomasoni. Berlin 1998; *Religia i neutralno wiatopogl dowa pa stwa*. W: *Fundacja „Mi - dzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji” [Seminarium: Kraków 25. 04.1998]*. Kraków 1998; *Status der spekulativen Physik als Wissenschaft. Über Schellings Versuch der theoretischen Fundierung der Naturphilosophie*. "Fichte-Studien" (1998), t. 10; *Cieszkowski und hegelsche Linke*. „Acta Uni-

versitatis Lodziensis”, *Folia Philosophica* (1999), nr 13; *O galwanizmie czyli skutkach, tak e filozoficznych, pewnego rzekomego odkrycia*. „Przeł d Filozoficzny - Nowa Seria” (1999), nr 2; *Sacrum i polityka. Uwagi o Heglowskiej próbie legitymizacji pa stwa przez odwołanie do religii i filozofii*. „Archiwum Historii Filozofii i My li Społecznej” (1999), t. 44; *Transcendentalizm i antropologia. Próba odczytanie niemieckiego idealizmu z perspektywy filozofii człowieka*. W: *Rekonanse filozoficzne. Człowiek, warto ci, historia. Prace ofiarowane prof. Z. J. Czarneckiemu*. UMCS, Lublin 1999; *Das Absolute und die Kunst. Der Platz des Ästhetischen in den philosophischen Systemen Hegels und Schellings*. W: „Hegel-Jahrbuch” (2000); *O nieczesnych próbach sterowania procesem dziejowym stów kilka*. W: *Poznanie — Człowiek—Warto ci*. Praca ofiarowana profesorowi Zdzistawowi Cackowskiemu. UMCS, Lublin 2000.

II. INFORMACJE BIOGRAFICZNE. Ryszard Panasiuk urodził si 28 kwietnia 1931 r. w Józefinie w województwie lubelskim. Nauk w szkołach rednich rozpocz ł w Olsztynie, a pó niej kontynuował w Ostródzie, tam te uzyskał wiadectwo dojrzało ci. Na lata 1952-1957 przypada okres studiów na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Wtedy te uczestniczył w seminariach profesorów: Tadeusza Kotarbi skiego, Leszka Kołakowskiego oraz Tadeusza J. Kro skiego, pod kierunkiem tego ostatniego przygotował prac magistersk . Z kolei rozpraw doktorsk przygotowan pod przewodnictwem naukowym profesora Bronisława Baczki obronił na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w roku 1966. Zatytułowana *Filozofia i pa stwo. Studium my li polityczno-społecznej lewicy heglowskiej i młodego Marksa*, po wi cona była młodszej szkole Hegla. Habilitacj uzyskał w roku 1979 na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie dysertacji: *Dziedzictwo heglowskie i marksizm*. W trzy lata pó niej otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, za w 1989 - profesora zwyczajnego.

Pocz tek działalno ci naukowej profesora Ryszarda Panasiuka przypada na rok 1957. Wtedy to, jako asystent profesora Narcyza Łubnickiego, w ramach kierowanej przez niego Katedry Filozofii, rozpocz ł prowadzenie zaj z logiki na UMCS w Lublinie. W pó niejszym okresie swej drogi naukowej zwi zał si Ryszard Panasiuk - a po dzie dzisiejszy - z Uniwersytetem Łódzkim. A zatem, rozpocz wszy prac w tej uczelni w roku 1959, od 1966 r. zajmował stanowisko adiunkta, a w 1969 r. mianowany został docentem. W tym samym roku obj ł kierownictwo Katedry Filozofii Uniwersytetu Łódzkiego, która niebawem przekształciła si w Instytut Filozofii. W 1970 r. obejmuje stanowisko zast pcy dyrektora Instytutu Filozofii, a w latach 1975-1981 kieruje nim jako dyrektor. Po rozwi zaniu Instytutu Filozofii w 1981 r. profesor Panasiuk piastuje funkcj kierownika Katedry Filozofii. I oto dzi ki staraniom Profesora - od wrze nia 2001 r. w wyniku restrukturalizacji

Katedr Filozoficznych UŁ - reaktywowany zostaje i rozpoczyna funkcjonowanie Instytut Filozofii Uniwersytetu Łódzkiego.

Wieloletni aktywno w zakresie pracy naukowej i dydaktycznej profesor Ryszard Panasiuk łczył z uczestnictwem w wielu instytucjach naukowych, krajowych i zagranicznych. Od 1969 r. jest członkiem Komitetu Nauk Filozoficznych PAN, a przez wiele kadencji angażował się w prace Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, jako jego członek. Od roku 1998 jest również członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego. Ponadto aktywnie uczestniczył w pracach następujących towarzystw naukowych, których jest członkiem: Internationale Hegel-Gesellschaft, Internationale Schelling-Gesellschaft, Societas ad Studia de Hominis Conditione Colenda (Internationale Gesellschaft der Feuerbach-Forscher).

Sporód dużych staćków studyjnych, jakie odbywał, wymieni trzeba pobyt w Sorbonie w latach 1966-1967, w Ruhr-Universität Bochum (1979), a także w Justus-Liebig-Universität w Giessen (1985), w Bayerische Akademie der Wissenschaften w Monachium (1985), w Gesamthochschule w Kassel (1992). Sporód odczytów wygłoszonych przez profesora Panasiuka wymieni takie o rodki uniwersyteckie jak: Ruhr-Universität Bochum, Justus-Liebig-Universität w Münster, Uniwersytet w Lipsku, Uniwersytet w Jenie, Uniwersytet w Tbilisi, Uniwersytet w Maceracie, Uniwersytet Lyon III, Uniwersytet w Nantes, Uniwersytet w Szegedzie. Trzeba też wspomnieć o doktoracie *honoris causa* ks. Józefa Tischnera. Nadanie tej godności krakowskiemu filozofowi w 1995 r. było nie tylko zasługą ówczesnego rektora UŁ, profesora M. Sewerskiego, ale w dużej mierze także profesora Panasiuka, który podjął się obowiązków promotora autora *Filozofii dramatu*. W 2001 roku ukazała się nakładem Wydawnictwa UŁ Księga jubileuszowa *Rozum w dziejach*, dedykowana Profesorowi przez przyjaciół, uczniów i współpracowników.

III. POGLĄDY. Inspiracje i kierunki badań. Główny obszar zainteresowania naukowych profesora Ryszarda Panasiuka związany jest od lat z klasyczną filozofią niemiecką, a w szczególności z myślą Hegla i jego szkoły, z Schellingiem i Kantem. Badania jakie prowadził przynależą do rejonu problemowym: od filozofii politycznej, poprzez filozofię przyrody, po filozofię człowieka. Wiele spośród swych prac poświęcił problemom marksizmu, jak również filozofii polskiej XIX w. - zwłaszcza w aspekcie jej duchowego pokrewieństwa i odniesienia do niemieckiej tradycji filozoficznej. Jako historyk myśli filozoficznej szczególnie wagę przywiązuje do jej związków i relacji z kulturowym podłożem, w jakim się rozwija, i którego jest swoistym świadectwem. Do owych warunków należy przede wszystkim tło społeczno-polityczne oraz konteksty: cywilizacyjny i naukowy, których należy uważać za nieodzownym warunkiem właściwego prowa-

dzenia prac badawczych. Ju rozprawa doktorska po wi cona my li młodego Marksa została uznana za cenne kompendium wiedzy o lewicy heglowskiej - tym bardziej, e autor nie pomin ł w niej z jednej strony problematyki asymilacji my li Hegla w pismach młodego Marksa, z drugiej za zdradczanych przeze tendencji do emancypowania si od wpływów heglizmu i neoheglizmu.

Hegel i my l poheglowska. Spo ród wielu rozpraw po wi conych Heglowi zwłaszcza dwie odbiły si szerokim echem, zyskuj c trwałe miejsce po ród liczej si literatury przedmiotu. S nimi: *Koncepcja podmiotu poznania w „Fenomenologii ducha” Hegla* oraz *My l polityczna Hegla wobec Rewolucji Francuskiej*. Prace te, ze wzgl du na ich walory merytoryczne, s powszechnie znane badaczom owej tradycji my li, któr zwykło si okre la mianem klasycznej filozofii niemieckiej. W pracy *Koncepcja podmiotu* udało si autorowi w sposób klarowny unaoezni dwuznaczno Heglowskiego my lenia, gdzie podmiot uto samiany jest z ludzko ci zdobywaj c samowiedz , jak i z absolutem maj cym wymiar ponadludzki. Dokonuje te wnikliwego wgl du w problematyk sporu Hegla z Schellingiem dotycz cego metody eksplikacji zasady absolutu.

Profesor Ryszard Panasiuk nale y nie tylko do najwybitniejszych znawców my li Hegla, ale tak e tradycji postheglowskiej. W swoich badaniach nad dorobkiem uczniów i kontynuatorów jenajskiego m dra szczególnie koncentrował si na tzw. lewicy heglowskiej. Problematyce tej po wi cił trzy pozycje ksi kowe oraz wiele artykułów i rozpraw. Na marginesie warto odnotowa , e terminu „lewica heglowska” u ywa Panasiuk w sensie do wskim, historycznofilozoficznym. Tymczasem niejednokrotnie okre lenie to bywało stosowane w sposób mniej jednoznaczny, np. dla okre lenia pogl dów my licieli zupełnie z Heglem nie zwi zanych, jak A. Hercen, E. Dembowski czy M. Hess.

Feuerbach. Wydana (po raz pierwszy w latach siedemdziesi tych) monografia o my li L. Feuerbacha poprzedzona była prac nad obszernym studium, w którym profesor Panasiuk wykorzystał swoje badania nad filozofi polsk doby romantyzmu. Wykazał w nim, i wbrew obiegowym wyobra eniom zwi zki mi dzy my l Feuerbacha a romantyzmem, szczególnie w aspekcie podzielanej wiary w mo liwo i koniecznie odrodzenia ludzko ci (nie bez zwi zku z powy szym sytuowała si idea „bogo-człowiecze stwa”), były niezaprzeczalnie obecne. Feuerbach, zmierzaj c do nadania my li Hegla jednoznaczno ci, zdecydował si na uto samienie heglowskiego podmiotu z ludzko ci . Zarazem Feuerbach został usytuowany w planie uwzgl dniaj cym filozofi francusk , b d c dla nie tylko tłem, ale te inspiracj . To wła nie we Francji z ca ł moc i no no ci rozkwitły koncepcje „rehabilitacji natury i materii”, które w pismach spadkobierców C. Sa-

int-Simona i Ch. Fouriera ujawniły - podobnie jak dzieło Feuerbacha - swój radykalnie krytyczny dystans wobec formacji ówczesnego, „odczłowieczonego” chrześcijaństwa. Ukazaniu roli owych francuskich inspiracji zostały poświęcone kolejne prace, a zwłaszcza studia z zakresu neoheglizmu i filozofii politycznej Hegla i Marksa.

Marks i okolice. Gruntowne studia nad Heglem i spadkobiercami jego myśli dały podstawy do sięgnięcia po teksty K. Marksa. A zatem przez wiele lat prowadził profesor Panasiuk badania nad genezą i historią tej myśli, z uwzględnieniem całego jej filozoficznego kontekstu - na czele z tekstami, które zaliczane są do kanonu określonego do nieprecyzyjnym mianem filozofii marksistowskiej. Tym samym w kręgu jego zainteresowań znalazły się teksty takich autorów, jak: F. Engels, P. Lafargue, W.I. Lenin, G. Lukács, L. Althusser. Owocem studiów nad tekstami powyższych autorów stała się książka *Dziedzictwo heglowskie i marksizm* (1979 r.), która przyniosła autorowi uznanie, jako znawcy myśli marksistowskiej. Prócz niekwestionowanych walorów naukowych książka jest atrakcyjna dla czytelnika. Partie poświęcone emancypacji młodego Engelsa spod kurateli rodzinnej pietystycznej tradycji, w jakiej wzrastał, kształtowanie się światopoglądu A. Rugego i wiele innych fragmentów czyni z niej lekturę interesującą nie tylko dla filozofów. Profesor zajmuje stanowisko w dyskusyjnej kwestii ewolucji poglądów Marksa, a zatem na temat relacji między pismami z wczesnego i dojrzałego okresu twórczości. Bacznie uwagę skierował Profesor na rękopis *Grundriße der Kritik der politischen Ökonomie*. Pozwoliła ona wykazać, że nie sposób wyróżnić wyraźnej cesury odgradzającej problematykę Rękopisów filozoficzno-ekonomicznych - zdominowanych przez problematykę antropologii filozoficznej, od myśli zawartych w *Kapitale* - sytuujących się w pobliżu ekonomii politycznej. W gruncie rzeczy - co unaocznia profesor Panasiuk - *Kapitał* należy traktować jako teorię jawiącą się niczym naukowa konsekwencja filozofii „młodego” Marksa. Wnikliwa analiza *Grundriße* dała też autorowi sposobność do konfrontacji dwu XIX-wiecznych perspektyw myślowych, z jednej strony marksizmu proveniencji poheglo-wskiej, a z drugiej, pozytywistycznego ewolucjonizmu mocno wpisane go w ówczesne nauki społeczne i bez wątpienia oddziaływającego na kierunki przekształcania się myśli marksowskiej. Za reprezentatywny przykład studiów nad owym rozwojem można uznać prace poświęcone myśli P. Lafargue’a, wskazujące na procesy asymilacyjne zachodzące w obrębie marksizmu, skierowane na koncepcje ewolucjonizmu, szczególnie te, dotyczące wspólnoty pierwotnej. Panasiukowi udało się w sposób wnikliwy i niekonwencjonalny omówić historiozofię Lafargue’a, zwłaszcza uwypuklając jej związki z koncepcją postępu zabarwioną naturalizmem i determinizmem. Prace krytyczno-translatorskie nad wspomnianym rękopisem Marksa przy-

niósł w efekcie cenn i potrzebny w języku polskim eksplikacji dzieła, a nie tylko dla filozofów i historyków idei, ale też mogło czegoś z powodzeniem zainteresować przeciwnie przygotowanego odbiorcę.

Powstałe w latach siedemdziesiątych studia na temat współczesnej recepcji Marksów - jak choćby po Wiśniewski czy Lukács'owi czy Althusserowi - stanowiły istotny przyczynek do ówczesnych dyskusji o historii marksizmu i jego aktualnym statusie. W osobie Lukácsa rozpoznany zostaje ten, komu nieobca była ewolucja poglądów - zwłaszcza wobec tradycji marksowskiej - ale też badacz zabiegający o docenienie wpływu tradycji heglowskiej na marksizm oraz rangi dialektyki. Z kolei Althusser dążył do odczytywania tekstów Marksów ze stanowiska strukturalizmu. Panasiuk wykazuje jednostronność takiej optyki wynikającej z pozbawienia myśli Marksów towarzyszącej jej zaplecza aksjologii, a także z zapoznania wpisanej w nią metody dialektycznej.

Naturalną konsekwencją eksploracji wymienionych obszarów tematycznych była refleksja nad **filozofią państwa, prawa, polityki**. Na uwagę zasługuje tu niekonwencjonalny ujęcie w zakresie problematyzowania zagadnień, które wszak sytuuje się na pograniczu myśli filozoficznej i koncepcji politycznych wymagającej specjalnej, interdyscyplinarnej perspektywy. A zatem, gdy omawia poglądy Marksów i jego postaw kontestuje teorię państwa prezentowaną przez Hegla i lewicę heglowską, to czyni to w sposób uwzględniający wymiar społeczny i kulturowy - tendencje polityczne rodzące się w poheglowskiej Europie, krytykę zbiurokratyzowanej instytucji państwa, koneksje z myślą romantyzmu i wreszcie inspirującą dyskusję z doktrynami religijnymi, zwłaszcza protestanckimi.

Antropologia filozoficzna. Poza historią myśli marksistowskiej profesor Panasiuk prowadził intensywne badania systematyczne w zakresie antropologii filozoficznej. Ich plonem były m.in. takie znacznie szersze prace jak: *Problematyka antropologiczna w doktrynie Marksów* (1973); *Problem człowieka w filozofii marksistowskiej* (1976), *Marks — antropologia i praxis* (1977) oraz *Człowiek i kosmos w ujęciu marksizmu* (1978). Również te prace odznaczają się nowatorstwem i samodzielnością w argumentacji i budowaniu tezy, świadczącymi zarówno o biegłości warsztatowej jak też o rozległości zainteresowań badawczych. W ramach zainteresowań antropologicznych Panasiuk organizuje swoje badania również według szczegółowych kwestii, takich jak np. problem wolności podmiotu ludzkiego (*Wolność i determinizm w antropologii marksistowskiej*. 1980; *Podzwonne dla marksistowskiego komunizmu*. 1998). Skrupulatne wykorzystanie szerokiej bazy ról nie zachwiało klarowności w zakresie rozpoznawania ich wartości. I tak, antropologia filozoficzna Marksów zostaje zrekonstruowana na podstawie rękopisów z lat: 1844 oraz 1857-1858, ale też z uwzględnieniem jego prac pochodzących

z okresu młodości czego. Nie pomija się tu również aspektów związanych z recepcją przez Marksa czy Engelsa poglądów dziesiętnastowiecznych etnologów, jak choćby L. H. Morgana. Wyjaśnienie zostaje przyczyną skłaniania do klasyków marksizmu do nawiązania do poglądów Morgana - wraz ze wskazaniem niebezpieczeństw, jakie w nich tkwiły, podobnie jak w poglądach Engelsa dotyczących pochodzenia i rozwoju rodziny.

Podjęcie refleksji nad antropologią filozoficzną nie pominęło Panaśnik problematyki ewolucji, jaka była udziałem refleksji nad człowiekiem w obrębie niemieckiego idealizmu. A droga ta miała swój początek na długo przed Feuerbachem; wiodła od Kantowskiego transcendentalizmu, gdzie człowiek - uniwersum poznawczej podmiotowości - uzyskuje, dzięki nie przysługującej mu, pozycji autonomicznego kryterium rozstrzygnięcia o wartości wiedzy i adekwatności poznania. Zdecydowanego kroku w kierunku zredefiniowania ludzkiego podmiotu refleksyjnego i uczynienia go podmiotem „produkcyjnym” - nie tyle teoretycznie określającym przedmiotów rzeczywistości, ile „praktycznie” generującym realno wiata - dokonał Fichte. W ten sposób kantowskie ja-transcendentalne uposażone zostaje mocą kreatywną, zdolną do urealniania, a nie jedynie, jak to było w „ortodoksyjnym” Kantowskim transcendentalizmie, do poznawania. Co więcej, tym co urealniane, jest u Fichtego nie pozaludzka przedmiotowość, lecz przeciwnie - wysiłek poznawczy okazuje się prowadzi podjęcie go istot ludzkich w stronę samopoznania¹. Zwrot dokonany przez Fichtego, a oznaczający sprowadzenie całej rzeczywistości przedmiotowej do rzędu korelatu aktywności podmiotu transcendentalnego, pozwala zupełnie inaczej niż dotychczas spojrzeć na człowieka i na podejmowane przez niego działania kognitywne. Poznanie przestaje być pojmowane jako jednorazowy akt, gdy okazuje się wieloetapowym procesem, w wyniku którego krystalizuje się Fichtejskie *Ja* - zarazem podmiotowe, transcendentalne, co absolutne. Jednak tym, kto podjął się wyprowadzenia z powyższej koncepcji wniosków ontologicznych, nie był Fichte, lecz Schelling, upatrujący w *Ja* absolutu stanowiącego niejako „połączenie spinozjańskiej substancji z dynamiczną podmiotowością Fichtego”².

U Schellinga aktywno Fichtejskie *Ja* przejmują przyroda, która, niczym *natura naturans*, okazuje się nawet czymś więcej niż *Ja*, generuje bowiem wszelkie formy włącznie wiata naturalnemu, ale także włącznie człowiekowi, z jego życiem duchowym, historią, kulturą. Stąd blisko jej było do wizji absolutu zaprezentowanej przez Schellinga w *Systemie idealizmu transcendentalnego*, jak również do późniejszych koncepcji Hegla, u których to myślicieli przekreślona zostaje dawna, zakorzeniona w europejskiej tradycji

¹ R. Panaśnik: *Transcendentalizm i antropologia*. W: *Rekonstrukcje filozoficzne. Człowiek, warto ci, historia. Praca ofiarowana prof. Z. J. Czarneckiemu*. Lublin 1999, s. 301.

² Tam e, s. 303.

cji metafizyki, transcendencja absolutu wzgl dem człowieka. Odt d akcentowa si b dzie obecno i uczestnictwo absolutu w dziejach wiata, które prowadz absolut do samopoznania - mo liwego do realizacji dopiero dzi ki zapo redniczeniu przez człowieka. Tak wi c zakorzeniona w transcendentalezmie intuicja autokreacji ludzkiego podmiotu ulega u Hegla, a tym bardziej u jego uczniów, modyfikacji - płaszczyzna filozoficznego dyskursu stopniowo ust puje miejsca przed *praxis*, urealnij c si stosownie do ludzkich potrzeb, odnajdywanych i realizowanych ka dorazowo w kontek cie dziejowej konkretno ci. Transcendentalizm dominuj cy nad kantowskim dyskursem o człowieku zast piony zostaje u nast pców Hegla nowym typem mylenia antropologicznego, w obr bie którego człowiek, sprowadziwszy *logos* absolutu na poziom etosu dziejów, rozpoznaje w nim siebie.

Filozofia przyrody. Wskazane dot d dziedziny nie wyczerpuj zakresu zainteresowa badawczych profesora Ryszarda Panasiuka. Trudno wymienić je wszystkie, niepodobna jednak przeoczy szczególnie wa kiego kr gu, w jakim sytuuj si prace b d ce rezultatem zainteresowa problematyk filozofii przyrody - głównie w filozofii XVIII - i XIX-wiecznej, ale te znajduj c swe ywe uzewn trzniecie w obr bie współczesno ci. Najwi cej prac z tego obszaru powstało w ci gu ostatniej dekady. Dotycz one zarówno zagadnie szczegółowych (np. *Przyroda i sztuka jako wytwory podmiotu transcendentalnego we wczesnej filozofii Schellinga*. 1991; *Newton d bla trawy. Uwagi o Kantowskiej filozofii jestestw organicznych*. 1995; *O galwanizmie czyli skutkach, tak e filozoficznych, pewnego rzekomego odkrycia*. 1999), jak i ogólnych (np. *Człowiek wobec przyrody*. 1993). Inne wreszcie teksty podnosz aktualno problematyki wyłaniaj cej si z relacji mi dzy człowiekiem a rzeczywisto ci przyrodnicz (*W sprawie aktualno ci romantycznej filozofii przyrody*. 1989 i 1991 — wersja niemiecka; *Człowiek wobec przyrody*. 1993), albo lokuj si na pograniczu regionów tematycznych (*Mi dzy determinizmem przyrody a porz dkiem warto ci. Ingardena spojrznie na człowieka*. 1994).

Podejmowana w latach dziewi dziesi tych refleksja nad stosunkiem człowieka do przyrody nawi zywała do romantycznych wizji porz dku antropologicznego, kontestuj cych uj cia o wieceniowe, a zwłaszcza ich skłonno do dystansowania człowieka od wiata przyrody, sytuowanego przez my licieli O wiecenia w poziomie rzeczywisto ci przedmiotowej, daj cej si problematyzowa przy u yciu narz dzi zdolnych uchwycić jedynie parametry ilo ciowe. Tymczasem dla romantyków rzeczywisto przyrodnicza jest „bardziej pierwotnym i podstawowym medium ycia ludzkiego niż społecze stwo”, bowiem „wszyscy ludzie s w niej, a ona w nich”³

³ R. Panasiuk: *W sprawie aktualno ci romantycznej filozofii przyrody*. „Studia Filozoficzne” 1989, nr 1, s. 22.

Równie dla współczesnych, podobnie jak dla XIX-wiecznych romantyków, przyroda jawi się nie w roli niewyczerpalnego rezerwuaru bogactw naturalnych, lecz jako system domagający się od rozumnego człowieka uszanowania swej własnej rozumności, jak równie doskonałość - niestety, z powodu zachłannej eksploatacji dokonywanej przez tego człowieka - coraz bardziej nadwerdźnia. I nawet dziś wyraża jej nie w czasach romantyków - zwraca na to uwagę Panasiuk - z całą wyrazistością staje przed nami wymóg podjęcia odpowiedzialnej troski za sferę, która jakkolwiek nie przeszczerza wprost o kształcie naszego życia, to jednak wciąż trwa w styczności ze swym najdoskonalszym tworem, człowiekiem. Zasmucający paradoks współczesnych nam czasów polega na tym, iż dewastacja środowiska naturalnego, wynikająca z krótkowzrocznej polityki człowieka zorientowanego na zaspokajanie swych doraźnych potrzeb w sposób nie uwzględniający dalszych konsekwencji takiego działania, przędzej czy później obróci się przeciw niemu - byli już tego wiadomi romantyczni filozofowie, dla których rzeczywistość przyrodnicza stanowiła obszar dociekania nad tajemnicę godną zarazem czci, jak i najgłębszej ludzkiej refleksji.

Osobne miejsce zajmują prace o tematyce aksjologicznej, najczęściej pozostające w związku z badaniami nad klasyczną filozofią niemiecką (*Natur, Subjekt und Kunst in der transcendentalen Philosophie Schellings*. 1993; *Das Absolute und die Kunst. Der Platz des Ästhetischen in den philosophischen Systemen Hegels und Schellings*. 1999).

IV. UCZNIOWIE I KONTYNUATORZY. Niezależnie od pracy naukowej, czy może raczej w niejkiej korespondencji z nią, profesor Panasiuk poszczycił się licznymi osiągnięciami w zakresie dydaktyki oraz działalnością organizacyjną i wychowawczą. Brał udział w wielu sesjach naukowych - krajowych i zagranicznych - jako ich współorganizator bądź uczestnik. To dzięki niemu Łódzki ośrodek zyskał uznanie, jako aktywna i dynamicznie rozwijająca się placówka naukowa. Szeroko rozwijana aktywność pedagogiczna oraz dydaktyczna przyniosła zarazem plon w postaci sposobów o charakterze teoretycznym. Można tu wymienić choćby jeden tekst, tym bardziej wartościowy, wyrażający poglądy dotyczące zagadnień dydaktycznych, wynikające z wieloletnich obserwacji poczynionych w trakcie prowadzenia zajęć ze studentami⁴. Pytanie o metodę, program czy cel nauczania filozofii okazuje się funkcją pytania o sam przedmiot filozoficznego namysłu. Bo przeciw odpowiedzi na pierwsze, jest zależna od rozstrzygnięć teoretycznych będących udziałem nauczyciela filozofii, czasem nawet nie do końca uzewnętrznianych, ale o tyle rzeczywistych, że kryjących w sobie określone zainteresowania i preferencje, dających wyraz konkretnym umie-

⁴ R. Panasiuk: *Jak naucza filozofii?* „Edukacja Filozoficzna”, 1998, vol. 15.

już tno ciom, odzwierciedlaj cych stopie przygotowania teoretycznego, a także wiadcz cych o orientacji wiatopogl dowej tego, kto podejmuje proces dydaktyczny, i tego, kto w nim uczestniczy. Wdrażanie do miłowania m dro ci nie jest zatem procesem całkowicie zobiektywizowanym, ani jednostronnym, gdy powinno respektowa dialogiczne realia, w jakich si odbywa. A jest to sytuacja współuczestnictwa w rozmowie z my licielami, których teksty winny przemówi do adepta filozofii - nie wedle gotowych konwencji, lecz w sposób autentyczny, wielorako, a przy tym atrakcyjnie. Pomocny jest w tym nauczyciel, pełni cy rol nie tyle osoby narzucaj cej swe opinie, ile tego, kto zach ca do pod ania za my l , do podejmowania systematycznych i wci doskonalonych wysiłków na rzecz o ywiania kontekstu kulturowo-intelektualnego, jaki pierwotnie, w minionych ju epokach towarzyszy musiał jej narodzinom. Ta wspólna lektura - realizowana w atmosferze partnerskiego dialogu mi dzy nauczycielem a uczniem - owocuje wci dojrzalszym i pełniejszym odczytaniem sensów, jakimi przemawia tekst filozoficzny. Sens wyłaniaj cy si podczas lektury ujawnia sw polifoni , przy czym nie jest to jego wad , bowiem towarzysz ca mu wieloznaczno stanowi raczej o jego bogactwie i daje sposobno odkrywania go po wielekro i wci na nowo. Wszyscy, którzy mieli okazj uczestniczy w seminariach profesora Panasiuka, do wiadczyli wagi i warto ci czytanych tam tekstów, które przy ka dej kolejnej lekturze zyskiwały nowy wymiar i rozbłyskiwały coraz ciekawszym wiatłem sensu.

Działalno dydaktyczna zaowocowała licznym kr gciem uczniów i kontynuatorów. Profesor Ryszard Panasiuk wypromował 9 doktorów - sze ciu z nich uzyskało ju habilitacje, a dwóch tytuły profesorskie.

V. KOMENTARZ. Dorobek naukowy Ryszarda Panasiuka odznacza si przejrzysto ci , oczywist dla ka dego, nawet mniej wprawnego czytelnika. Owa cecha stanowi rezultat pól czenia takich warto ci, jak skrupulatno badacza, doskonale przygotowanie warsztatowe i merytoryczne, a także imponuj ca erudycja. Daj one r kojmi pełnej wiarygodno ci ustale badawczych przy zachowaniu ich nowatorstwa i odkrywczoci rezultatów.